

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

ILM SARCHASHMALARI

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining FILOLOGIYA, FALSAFA, FIZIKA-MATEMATIKA hamda PEDAGOGIKA fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

5.2021

научно-теоретический методический журнал
Издаётся с 2001 года

Urganch – 2021

- пиниб етилмаган ушумни усма, агар усанг, катта гушок бўлади, тунки унда акли-муъининг касибаси бор.

Ўзбек оиласидаги тарбиянинг ўнги хос томонларида бири шундаки, болалар кундалик ўй-рўйгор, поля, боғдорчилик, меъморчилик, дурадгорлик, торватчилик ишларини ота-оналари билан бажариб кам жисмонан, кам рухан камол топиб борадилар. Бу жараёнда ҳар қандай ота-она ўз болаларида маҳкатсозарлик фазилатларини камол тоштиришга ҳаракат қилади. Бу эса оила аъза-эзасига айланиб боради. Кечса элвод эмаллари ёшларга гушок билан сазоб халқда шадду каси-каллари, яъни суъни ҳаром қилмаслик, ақлатларини ўй ёки қовлига тўқмаслик, дароҳт ва ўшми-ликларини беҳуда сиқдирмаслик ҳамда доимо таъкидлаб келинган. Бу эса оилада болаларга бериладиган экологик ва табиат муҳофазаси тарбиясининг асосий намуналаридан биридир.

Боболаримиз Зарафшон, Фарғона, Самарқанд, Сурхондарё, Тошкент, Хоразм воқаларида таршалакдан, Шеробод, Бойсув, Нурота туманларининг тоғ ва тоғ этакларидаги қишлоқларда ташма булоқлардан, Қарши даштлари, Маймақак, Косон туманларида эса қалга ёки меш билан қудуқлардан тортиб олинган сув билан доҳдоҳчилик қилганлар. Экинзорлар, полялар, боғ-роғлар яратганлар. Қадраб ётган жойларини бамисоли қамқатга айлантирганлар.

Қадриятлар қўриқиниларида камиб чиққан қолди, инсонларга етказилиши мумкин бўлган аниятларнинг олдини олишга қиёмат қилган бўлса, айримлари уларнинг олдини олишга руҳий мадад берган. Масалан, азалий қадриятларимиздан бири қашар касобонада. Жуда катта маблаг ва куч талаб қиладиган ишларини амалга оширишда бу усулдан фойдаланилган.

Катта-катта эриш ва қалалар қашар усули билан қозилган, тозаланган, қўриқлар қўрилган, йўللар таъмирланган. Бу эса, биринчидан, тошқин ва саз сувларидаги экологик аниш жойлари ва ишлаб чиқариш объектларини ҳимоя қилган бўлса, иккинчидан, турли юқумли касалликларини қалтириб чиқарувчи мавбалар йўқ қилинган. Учинчидан эса мул-қўл қосил олинган учун қиёмат қилган.

Мақтаб ўқувчилари оғида миллий қадриятларнинг шаклланишида табиат ҳодисаларининг касобикат ҳаётида тугган ўрни ҳамда тушунча бериши, унга касобатан оғил мумозабатда бўлишда ўнги хос элгича ёзилиши мақсадда ўқув машғулотлари ишловмасини яратиш ва амалга жорий этиш методикасини ишлаб чиқиш муним педагогик муаммо касобонада. Қўлланган мақсадга эри-шини йўлида экологик тарбиянинг қамқат маънавий ҳаёти билан алоқадорлиги масалалари, ку-сусан, ёшларда экологик билим ва тушунчани тарбиялашда миллий қадриятлардан фойдаланиш масалалари долзарб аҳамият касоб этмоқда.

Бошқача қилиб айтганда, маънавий қосқак, замонавий или-фанни эгалланган, ақлодларимиз-нинг бой маънавий меросига соқиб чиққан элводни ҳеч қандай ташқи куч, гош ёки мафкура эсло ўз таъсирига тушира олмайд.

**Халғузамедова Мағлуба Аслиевна (ҚШН Технологик таълим кафедраси ўқувчиси)
ТАЛАБАЛАРДА НАҚШБАНДИЯ ТАРИҚАТИ ВОСИТАСИДА КАСБИЙ
КОМПЕТЕНТЛИКНИ ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ЎРНИ**

Аннотация. Мақолада талабаларда нақшбандия тариқати воситасида касбий компетентлиكنи ўқув жараёнида тақомиллаштириши технологиясининг ўрни ўз аҳтини тошган.

Аннотация. В статье отражена роль совершенствования технологий профессиональной компетентности в образовательном процессе с помощью наследия Нақшбанди.

Annotation. The article reflects the role of improving the technology of professional competence in the educational process using the heritage of Naqshbandiya.

Калим сўзлар: компетентлик, касбий компетентлик, улумқил таълим, маърифат, маъна-вий, келажак ақлод, ўз-ўзини рақоблантириши, ўз-ўзини таълим қилиш, шариқат, тариқат, ҳақи-қат, тасаввуф, мурид, диний қадриятлар, диний қондалар, чилангарлик, дурадгорлик, тақуовчилик, мотамани, рақобатбардорли, илорий билимлар.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, непрерывное образование, просвещение, духовность, будущее поколение, саморазвитие, самознание, шариқат, суфийское братство, истина, суфизм, последователь, религиозные ценности, религиозные пра-вила, словарное дело, стодарное дело, шайхы, квалифицированный, конкурентный, божественные знания.

Keywords: competence, professional competence, pedagogical professional competence, teacher's individual development program, self-development, self-esteem, sharia, current, truth, Sufism, student, religious values, religious rules, enlightenment, introspection, divine knowledge.

Қирриш. Мавзунинг долзарблиги. Жамиятимизда иқтисодий-ижтимоий, сиёсий ва маданий соҳаларда бўлаётган ўзгаришлар келажакда мамлакатимиз интеллектуал имкониятларини белгилаб берувчи ва уни ривожлантиришнинг асосий шarti ҳисобланган таълим тизимига боғлиқдир. Шу сабабдан ҳозирги кунда таълим тизимини ислоҳ қилиш, унинг инновацион потенциалини ошириш, янги ахборот-коммуникацион технологиялар билан бирга азалий кадриятларимиздан фойдаланиш соҳа ривожининг асосий шarti бўлиб хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармонида юқори малакали кадрларни тайёрлаш, илмий ва амалий натижалари амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш, узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш ва ривожлантириш таълим соҳасидаги устувор йўналиш сифатида белгиланди.¹

Олий таълим соҳасини ривожлантиришдан асосий мақсад бу, энг аввало, юртимиз учун билимли, креатив, замон талабига жавоб берадиган кадрларни етиштиришдир. Ушбу кадрлар, энг аввало, ўз соҳасини чуқур ўзлаштирган, қобилиятли, малакали ва компетентли бўлмоғи зарурдир.

Касбий компетентлик фақатгина ўз соҳаси бўйича чуқур билим ва малакага эга бўлишгина эмас, балки ҳар бир мустақил йўналиш бўйича интегратив билимлар ва ҳаракатларни ўзлаштиришни талаб этади. Шунингдек, касбий компетентлик ўз соҳаси бўйича билимларни муттасил бойитиб бориш, янги замонавий ахборот-коммуникацион технологиялардан фойдаланиш, янги маълумотларни излаш ва ўз устида тинимсиз ишлашни тақозо этади.

Касбий компетенция деганда муваффақиятли педагогик фаолият учун зарур бўлган касбий ва шахсий фазилатлар йиғиндиси тушунилади. Касбий компетентликка эришиш учун талабага ўқиш даврида олган билимлари етарли бўлмайди. Ушбу билимларни эгаллаш билан бирга талаба уларни амалиётда тағбиқ этиб бориши керак. Бунда талабага амалиёт даврида мактабларда мустақил дарс бериш билан биргаликда, илмий салоҳиятга эга бўлган тажрибали ўқитувчилардан касб сирларини ўрганиш ва ўз билим ва кўникмалари ҳамда малакаларини кун сайин ошириш талаб этилади.

Буюк алломаларимиз, миллатимизнинг фаҳри бўлган олиму уламоларимиз дунёвий билимлар бирга, албатта, диний билимларни ўрганганлар. Ушбу алломаларимизнинг ҳаёт йўлларини ўрганадиган бўлсак, уларнинг маънавий камолоти, илм олишга бўлган фидойилигини, танлаган соҳаларига бор вужудлари билан ўзларини бахшида этганлигини кўришимиз мумкин. Зеро, уларнинг кўпчилиги дунёвий билимларбилан бирга, диний билимларни эгаллаганлар. Масалан, дунёга машҳур Абу Али ибн Сино 10 ёшида Қуръони каримни ёддан билган ва математика, фалсафа, тиббиётга оид асарлар билан бирга, жуда кўп диний асарларни ёзган.

Ҳозирги кунда дунёнинг жуда кўпгина мамлакатларида нақшбандия тариқати чуқур ўрганиб келинмоқда. Лекин, афсуски, бизнинг мамлакатимизда ўзимизнинг юртимиздан чиққан шундай улғу авлиё ҳақидаги маълумотларга жуда кам инсонлар эгадирлар. Бунинг сабаби ушбу маълумотлар кенг жамоатчиликка ва унинг бир бўлаги бўлмиш бўлғуси педагогларга ўргатилмаётганидир. Чунки бир оддий инсон олган билим унгагина тегишли бўлади, лекин ўқитувчининг билимидан юзлаб ва минглаб ўқувчилар баҳраманд бўладилар. Келажак авлодни тарбиялаш, энг аввало, бўлғуси педагог яъни талабани тарбиялашдан бошланади. Талаба олий ўқув юртида касбий билимларини эгаллаш билан бир қаторда, маънавиятини ошириши лозим, бу эса дунёвий билимлар билан бирга диний билимларни ҳам эгаллашни тақозо этади.

“Маълумки, шариат, тариқат ва ҳақиқат инсонни камолотга етакловчи мақомлардир. Шариат ҳукмлари Аллоҳ томонидан фарз, Пайғамбар алайҳиссалом томонидан суннат қилиб берилгандир. Шариат ёнғокнинг пўсти бўлса, тариқат пўст ичидаги мағиздир, ҳақиқат эса мағиз ичидаги ёғидир. Дарҳақиқат, ёғ мағизсиз, мағиз эса пўстлоксиз ҳосил бўлмайди. Лекин шариат ҳукмларига амал қилиб икки дунё саодатига эришса бўлади, аммо тўла маънодаги маънавий етуқликка эри-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли фармони.

шиш учун Аллоҳ маърифатини ҳар томонлама ўрганмоқ учун яна-да баркамол бир даражага етмак учун эранлар тариқат йўлига кирадилар”¹.

Тасаввуфга оид илмий китоблар ва дастурларда тариқат атамалари, мақо- мот манзилларини тушунтиришга кўп эътибор берилади. «Тариқат» сўзининг маъноси йўл демак. Яъни илоҳий маъ- рифатни эгаллашга бел боғлаган кишининг руҳий-ахлоқий камолот йўли. Тариқатни тасаввуфнинг амалий қисми деб таърифлайдилар.

Тариқатда камолотга 3 хил йўл билан эришилади (1-расм). Булар:

1. Мууроқаба – ўз-ўзини англаш, фикрлаш.
2. Мушоҳада – кузатмоқ, ҳис этмоқ.
3. Мусоҳаба – ўзаро суҳбат кўрмоқ.

Ушбу билимларни талабаларда касбий компетентликни ривожлантиришга қаратадиган бўл- сак, фикрлаш, албатта, инсонни ҳар бир бажарган иши, кўйган қадами, гапирган гапини анализ қилиш ва шу орқали ўз устида ишлаш кўникмасини шакллантиришга ёрдам беради. Фикрлашга ўрганган талаба, албатта, бўлаётган воқеа ва ҳодисаларни тўғри талқин қилади ва тўғри баҳолаш- ни ўрганади. Бу эса уни педагогик фаолиятида энг керакли бўлган қобилиятлардан бири ҳисобла- нади.

Кузатиш ва ҳис этиш қобилияти педагогикада зарур бўлган яна бир муҳим хусусиятлардан бири бўлиб у педагогларда жуда ривожланган бўлмоғи зарур. Чунки ўз фаолияти давомида ҳар бир ўқувчини ички кечинмаларини ҳис этиш,

(1-расм)

уларни нима ўйлаётгани ва истакларини сезиш ва кузатиш лозимлигини талабаларга такрор ва такрор уқитиш лозимдир. Зеро ўқитувчи дарс мавзусини чуқур билган ҳолда ўқувчиларни пси- хологияси ва ички кечинмаларига бефарқ бўларкан, демак, бу ўқитувчи ҳеч қачон яхши педагог бўла олмайди. Яхши педагог ҳар бир ўқувчи қалбига йўл топа олиши, унинг характери ҳамда қи- зқишларини билиши ва унга ижобий таъсир эта олиши лозим.

Ўз-ўзини таҳлил қилиш қобилияти талабада жуда ривожланган бўлмоғи лозим. Талаба мут- тасил ўз ишини, муносабатини, ҳаракатларини таҳлил қилмас экан у ўз хато ва камчиликларини билмайди ва ўз устида ишламайди. Бу эса унинг иш фаолиятида кўплаб камчиликларга йўл қўйи- шига олиб келади.

Педагогнинг ўқувчига таъсир кўрсатиш усулларидан энг самаралиси бу суҳбатдир. Ўзаро суҳбат орқали ўқувчи онгига таъсир ўтказиб, унга таълим ва тарбия бериш мумкин.

Диний кадрятлар ёлғиз диний қоидалар, кўрсатмалар, тамойиллардан иборат бўлибгина қолмай, кишилар ўртасида маънавий ахлоқий, сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий ва бошқа муносабат- ларнинг ҳам ифодасидир. Баҳоуддин Нақшбанд ёш авлоднинг меҳнат тарбиясига тўхталар экан, касб-хунар орқали ҳалол луқма топиш лозим эканлигини алоҳида таъкидлаганлар. Нақшбандия та- риқатнинг асосий ғояси инсонни юксакликка элтувчи сифатида ақл-идрок ва меҳнат ётади.

¹ Шайх Эшон Зухриддин Қори. Нақшбандий Шаҳрихоний. Хожагон-нақшбандия тариқатида хуфия зикр одоблари. 2003 йил.

Эркин фикрлайдиган, ўз фаолияти натижаларини кура оладиган, динamik ўзгарувчан дунёда шахсни тарбиялайдиган педагогларни этиштириш учун биз, албатта, замонавий технологлар билан бирга, бош маънавий меросимиздан ҳам фойдаланишимиз лозим. Zero, малакали ва ўз ишнинг устаси бўлган, ижодий фикрлайдиган, рақобатбардор кадрларга талаб камшига кучли бўлади.

**Абдиришова Интизор Комаловна (ТВЧДШ ўқитувчиси: info@abdirimova@gmail.com)
ЛОЙИҲАЛАШ +АОЛИЯТИНИНГ ТАШКІЛІЙ УСУЛ ВА ВОСИТАЛАРИ**

Аннотация. *Мақсур мақолада лойиҳалаш методининг пайдо бўлиши, татлим тизимида жорий этилиши таъминоти ҳақида сўз боради. Ҳуқуқи мақсудини шакллантиришда муҳим ҳолат ва аниқ ҳулоса ясаши ердан берилган қаратилган лойиҳа татлимнинг асосий хусусиятлари, татлим жараёнида қўлани босқичлари, усул ва воситалари масоалар ерданида аниқ этиштирилган. Ушбу методнинг татлим самардорлигини яна-да оширишда қўл келиши илмий ҳулосаланган.*

Аннотация. *В статье речь идет о возникновении метода проектирования, принципах внедрения его в систему образования. Основные черты проектного обучения, направленные на содействие окончательному объективному и конкретному заключению в формировании личности школьника, этапы, методы и средства применения в учебном процессе отражаются на примерах. Научно обосновано применение этого метода для дальнейшего повышения эффективности обучения.*

Annotation. *The emergence of the design method in this article introduction to the educational system about the principles are mentioned. In the formation of the pupil's personality to help to draw a final unbiased and clear conclusion the main features of the focused project Education were reflected by using examples of the stages, methods and tools of application in the educational process. It is scientifically concluded that this method is used to further enhance the effectiveness of Education.*

Калим сўзлар: *лойиҳа, кластер ёндашув, татлим тизими, ўқувчи, инновацион технология, инновацион ёндашув, педагогик технология, лойиҳалаш фаолияти, педагогик психология, педагогик татлим.*

Ключевые слова: *проект, кластерный подход, образовательная система, читатель, инновационная технология, инновационный подход, педагогическая технология, проектная деятельность, педагогическая психология, педагогическое образование.*

Key words: *project, cluster approach, educational system, reader, innovative technology, innovative approach, pedagogical technology, project activity, pedagogical psychology, pedagogical education.*

Кейинги йилларда юртимизда юз бераётган кескин янгиланиш ва туб ўзгаришлар нисбатан кайтадан барча соҳаларни глобаллашув ва интеграциялашув жараёнилари нуктаи назардан, янгича қарашлар, тушуничалар ва муносабатлар билан қайта қўндай кетиришни тақозо этимоқда. Ҳозирги кунда бутун дунё бўйлаб ҳар бир соҳада глобаллашув ва интеграция жараёнилари ўз аксини кўрсатишмоқда. Шу қаторда таълим ҳам давлат сиёсатининг устувор соҳасига айланган ва ушбу соҳада таълимни янгича инновацион усуллар асосида ривожлантириш бўйича ишловотлар амалга оширилган бормоқда.

Жамият ва кайта содир бўлаётган шиддаткор янгиланишлар таълим тизимига ҳам янгича инновацион ёндашувни, таълим, фан ва ишлаб чиқариш ўртасидаги интеграция жараёниларини яна-да тейлаштиришга эътибор қаратади, натижада янгича инновационларни таълим жараёнига таълим этиш долзарб масалалар қаторидан жой олади. Бу эса таълим соҳасида таълим муаммоларини қал қилиш, янгича метод, шакл, ёндашув ва технологик жараёнилар воситасида амалга ошириш ҳолда соҳада сиёсат кўрсаткичини ўсиш жараёнини таъминлайди.

Замонавий таълим тараккиётида пайдо бўлаётган "Инновацион ёндашув", "Инновацион фаолият", "Инновацион педагогика" тарҳдаги тушуничалар эҳтиёжлар асосида қилиб чиққан бўлиб, уларнинг мақсади таълим соҳасида ўқув-тарбия жараёни натижасини кафолатлайдиган ўзгариш, янгиланишлар киратишдан иборат.¹

Бундан асосан ўқув жараёнида аъёнани таълим механизмида юз кетишига, таълим олувчиларнинг ташаббускорлигини рағбатлантиришга қаратилган ахборот технологларидан фойдаланиш ҳолда ўзаро ҳамкорликда ўрганиш механизми берувчи, ўқувчини шахс бўлиб шаклланишига

¹ Маллос О. Янги педагогик технологлар. Т., "Фан ва технологлар", 2000, 32-бет.